

Szilas Gábor

KÉSŐ BRONZKORI KARIKALELET A DUNÁBÓL

1. Bevezetés

Valamikor a 90-es évek elején egy, a Csepel-MAHART kikötő területén lévő, a dunai mederkotrásból származó sóderdepóból 22 db sima és gazdagon díszített bronz karika került elő. A helyi megtaláló szerint a tárgyak mellől talán hajótesthez tartozó famadarványok is előkerültek, ám ennek igazolása ma már lehetetlen, így a leletegyüttest gyakorlatilag egy, a Duna mentén előkerült szórványleletként kell kezelnünk.¹ A karikák először a visegrádi Mátyás Király Múzeumba, onnan a területileg illetékes Budapesti Történeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

2. A leletanyag leírása²

95.4.1a-d: Ovális alakú, szélesen nyitott, tömör, D-keresztmetszetű, enyhén pecsétlős végű bronz karikák. A felületüket díszítő ornamentika mind a négy tárgyon ugyanaz. Külső felületüket függőleges, 2-3|3|3-2-s rendszerben elhelyezkedő, közeiket kissé ferdén, fenyő-ágszerűen rovátkolt vonalkötegek tagolják 6 kisebb mezőre. E mezőket fekvő ék, illetve a két középső sávot cikk-cakk vonalú, 1-3-3|3|3-3-1 rendszerű vonalkötegek díszítik, melyek közeit keresztirányú, 4-6 vonalból álló hosszanti rovátkolás, illetve apró pontsor tölti ki. Utóbbiak vízszintes és félköríves szakaszai összesen 16 helyen jelentkeznek ugyanolyan elrendezésben. A két pecsétlőszerűen megvastagodó véget egy-egy keresztirányú 3-7-es vonalköteggel zárják le, és hasonló módon díszítik a karika közepét is.

95.4.1a: kissé aszimmetrikus formájú, végei egyvonalban helyezkednek el. Felülete, különösen középtájon erősen likacsos, végei fényesen kopottak. Belső felületén haránt irányú repedezettség, a külsőn egy szélesebb repedés látszik. Mindkét oldalán 2-2, a végektől induló, középtájt megszakadó, a felületi díszítést eltüntető vágott sík látszik, egyik felfut a karika külső felületére is (1. kép 1).³ Átm.: 11 cm, sz.: 1,2 cm, h: 23,9 cm, t: 110 g

95.4.1b: Nyújtott ovális formájú, végei egyvonalban helyezkednek el. Felülete középtájt erodálódott, végei fényesre kopottak. Mindkét élén a felületi díszítést eltüntető vágott sík fut körbe. Belső felülete harántirányban repedezett és egy széles repedésnyom látható rajta, mely a karika vonalvezetésében is kisebb törést okoz (1. kép 2). Átm.: 12,1 cm, sz.: 1,1 cm, h: 25,5 cm, t: 116,8 g

95.4.1c: Ovális formájú, végei elhajlanak. Felülete és ennek következtében díszítése a többi tárgyhoz képest jobb ál-

apotban maradt meg. Egyik élén két, másikon egy összefüggő, a felületi díszítést eltüntető vágott sík fut körbe. Belső felületén csak egy kis szakaszon látszik haránt irányú repedezettség (1. kép 3). Átm.: 10,8 cm, sz.: 1,1 cm, h: 22,1 cm, t: 96 g

95.4.1d: Kissé asszimmetrikusan ovális, végei nem egy vonalban helyezkednek el. Külső felülete aránylag épen megőrződött, belső felületén harántirányú repedezettség látható. Egyik élén két egymást vágó és különböző szögben törő, másikon egy összefüggő, a felületi díszítést eltüntető vágott sík látszik (1. kép 4). A karika egyik végéből archaeometallurgiai vizsgálat céljából Szabó Géza mintát vett.⁴ Átm.: 10,35 cm, sz.: 1,15 cm, h: 23,9 cm, t: 117,2 g

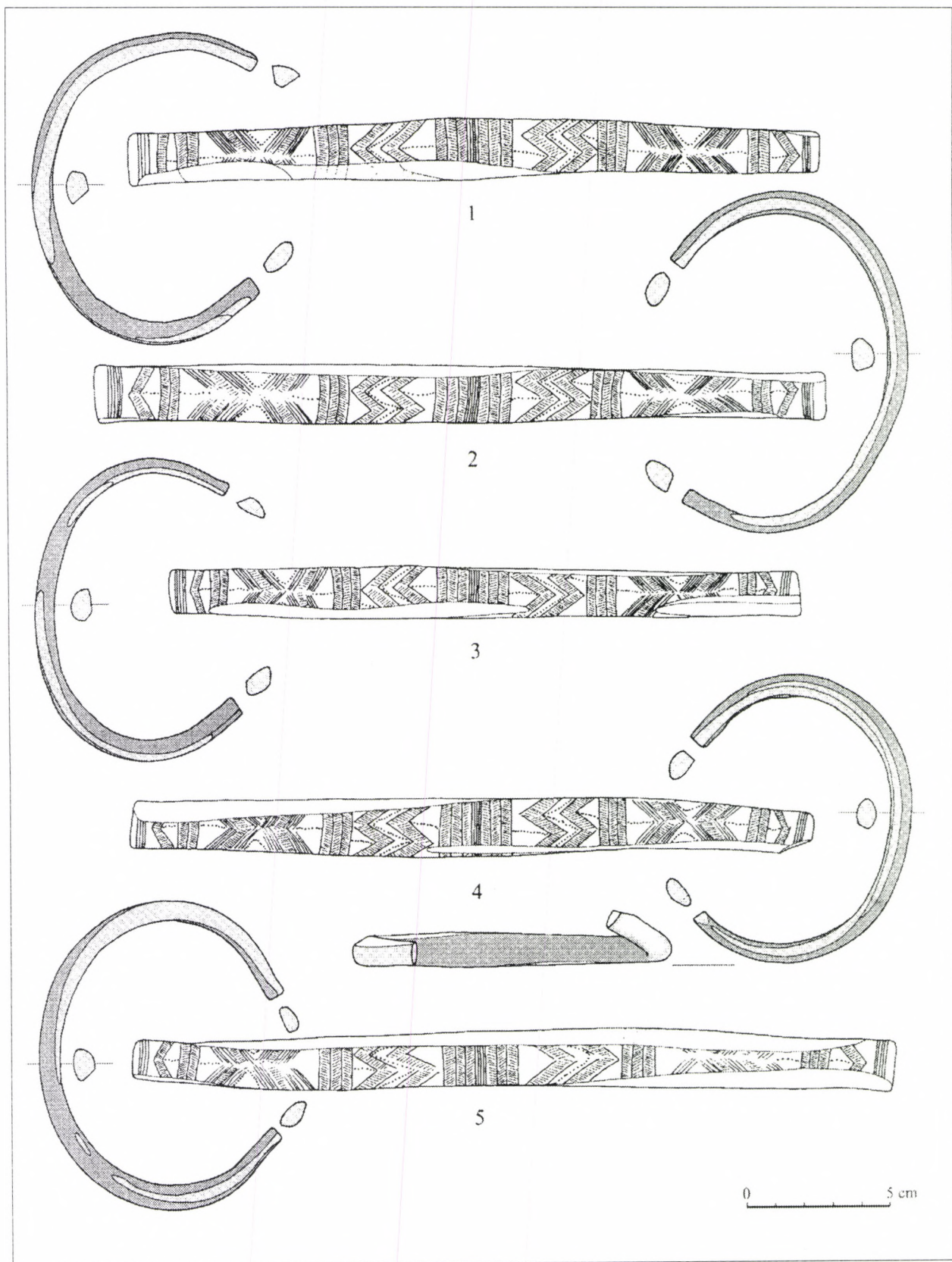
95.4.2a-c: Ovális alakú tömör, D-keresztmetszetű, enyhén pecsétlős végű, nyitott bronz karikák, melyek ornamentikája szinte teljesen megegyezik a fentebb leírt 4 karikával. Egyetlen különbség, hogy a függőleges vonalkötegek 2-3|3|3-3-s rendszerben követik egymást.

95.4.2a: Ovális alakú, kevésbé nyitott, csaknem egy vonalban végződő végekkel rendelkező karika. Felülete igen kopott, lyukacsos, belső oldalán sűrű harántirányú repedezettség, végei simák, fényesek. Egyik élén egy, másikon kettő széles, a mintázatot csaknem teljesen eltüntető vágott sík látható (1. kép 5). Átm.: 11 cm, sz.: 1,15 cm, h: 26,6 cm, t: 127,2 g

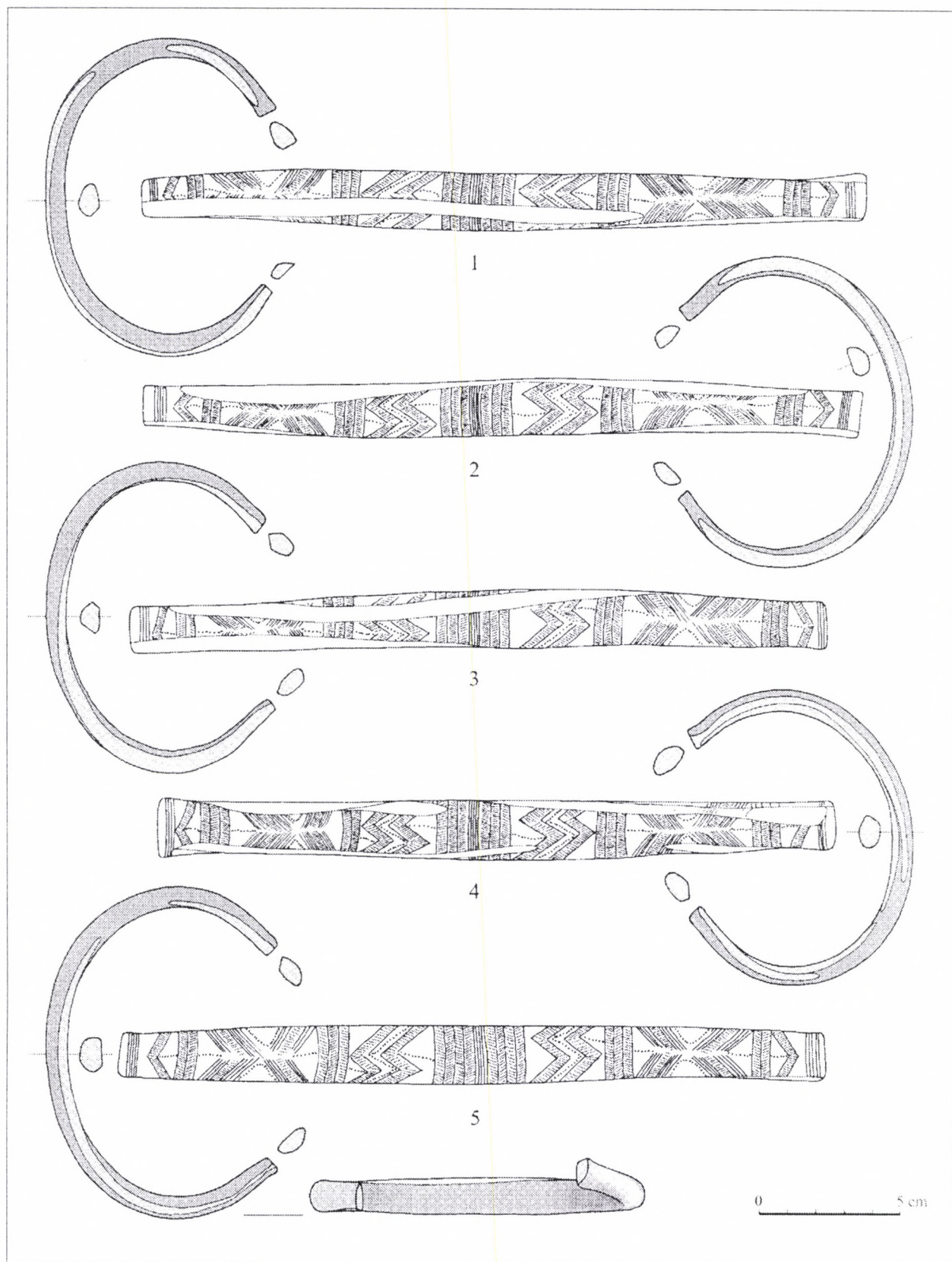
95.4.2b: Enyhén nyújtott ovális formájú, végei egy vonalban helyezkednek el. Felülete kevésbé kopott, belső oldalán sűrű harántirányú repedezettség, végei simák, fényesek. Egyik oldalon két, másikon egy összefüggő, széles sávban futó, a díszítést eltüntető vágott sík látható (2. kép 1). Átm.: 11,45 cm, sz.: 1,15 cm, h: 25,5 cm, t: 118,5 g

95.4.2c: Ovális formájú, végei egyvonalban végződnek. Felülete finoman kopott, belső oldalán erőteljes, sűrű harántirányú repedezettség, végei simák, fényesek. Egyik oldalon egy összefüggő, másikon két, csaknem összeérő, a mintázatot is eltüntető vágott sík látható, melyek igen szélesek. Egyik végénél a két sík között csak egy vékony gerincen látható az eredeti díszítés (2. kép 3). Átm.: 11,05 cm, sz.: 1,25 cm, h: 24,5 cm, t: 115,9 g

95.4.3: Ovális, kissé asszimmetrikus formájú, tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, pecsétlős végű bronz karika, melyek végei csaknem egy vonalban helyezkednek el. Felülete kevésbé kopott, egy durvább felületi repedésnyom látható rajta, belső oldalán keresztirányú repedezettség figyelhető meg. Ornamentikája teljesen megegyezik a fentebb leírt karikákkal, egyetlen különbség, hogy a függőleges vonalkötegek 3-2-3|3-3-3-s rendszerben helyezkednek el. Egyik élén egy folyamatos, másikon kettő egymás alá futó, a min-

1. kép 1–5: a leletegyüttes karikái
 Abb. 1 1–5: Ringe des Fundkomplexes

2. kép 1–5: a leletegyüttes karikái
Abb. 2 1–5: Ringe des Fundkomplexes

tázatot is eltüntető vágott sík látható (2. kép 4). Átm.: 10,6 cm, sz.: 1,2 cm, h: 23,9 cm, t: 115,3 g

95.4.4: Ovális, tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, pecsétlős végű bronz karika, melynek végei egy kismértékű csavarásnak köszönhetően kissé elhajlanak. Felületi ornamentikája alapján teljesen megegyezik a 95.4.2a-c leltári számon szereplő karikákkal, így valószínűleg tévedésből lett külön számmra beletárolva. Kevésbé erodálódott felülete, belső oldalán keresztirányú repedezettség figyelhető meg. Mindkét élén egy-egy végigfutó, a mintázatot is eltüntető vágott sík látható. Egyik oldalán még egy korábban keletkezett sík is fellelhető (2. kép 2). Átm.: 11,05 cm, sz.: 1,2 cm, h: 25,5 cm, t: 111,4 g

95.4.5a-b: Tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, pecsétlős végű bronz karikák.

95.4.5a: Kissé nyújtott ovális alakú, végei kismértékben csavartak, így nem egy vonalban végződnek. Felülete közepesen erodálódott, belső oldalán kevés harántirányú repedezettség figyelhető meg. Csupán az egyik oldalán látható két, a mintázatot eltüntető vágott sík. Díszítése megegyezik a fentebb leírtakéval, egyetlen különbség, hogy a függőleges vonalkötegek 2-3-4/3-2 –s rendszerben helyezkednek el (2. kép 5). Átm.: 11,8 cm, sz.: 1,2 cm, h: 25 cm, t: 134,1 g

95.4.5b: Ovális alakú, erősen kopott, alig megvastagodó végeik erősen csavartak, így nem egy vonalban végződnek. Felülete közepesen erodálódott, egyik vége teljesen kopott, melyek alig érzékelhetően vastagodnak meg. Belső oldalán harántirányú repedezettség figyelhető meg. Mindkét élén egy-egy erőteljes, a mintázatot is eltüntető vágott sík látszik, melyek közül az egyik felfut a külső felületre, ahol a karika vonala is kissé megtörik. Itt az él mentén kisebb anyaggyűrődés figyelhető meg, talán a valamilyen eszközzel való csavarásnak köszönhetően. Díszítése megegyezik a fentebb leírtakéval, egyetlen különbség, hogy a függőleges vonalkötegek 3-3-4/4-3-2 –s rendszerben helyezkednek el. Utóbbi 2-es köteg csak nagyon halványan látszik az erős kopottság miatt (3. kép 1). Átm.: 11,05 cm, sz.: 1,2 cm, h: 26,3 cm, t: 109,8 g

95.4.6: Tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, pecsétlős végű bronz karika. Nyújtott, közepén – vonalában – kissé megtörő ovális alakú, ebből következően szélesen nyitott, egy vonalban végződő, igen hosszú darab. Felülete erősen korrodálódott, kopott, így végein ma már alig tapasztalható megvastagodás. Belső oldalán nem látszik harántirányú repedezettség. Egyik élén egy rövid, a másikon egy hosszabban végighúzódnó erőteljes, a mintázatot is eltüntető vágott sík látható. Külső felületét 5 keresztirányú, a szélektől befelé egyre vastagabb sűrűn rovátkolt sáv osztja 4 mezőre, melyek közeit 7-9/9-7-s rendszerben elhelyezkedő kettős, ill. hármas vonalkötegek töltik ki. Átm.: 13,2 cm, sz.: 1,2 cm, h: 25, 8 cm, t: 109,96 g

95.4.7: Tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, pecsétlős végű bronz karika. Csaknem kerek, kissé aszimmetrikus, szűk nyílású, kissé elfordított végű példány. Mindkét élén két-két, a mintázatot is eltüntető vágott sík látszik, egyik kevéssel a karika vége előtt hirtelen megszakad, lépcsőt képezve ezzel a felületen. Belső oldalán nem látszik harántirányú repedezettség. Felülete erősen kopott, így motívumrendszerét csak a meglévő részek logikus kiegészítése nyomán lehet rekonstruálni. Közepén 6 ferde, fenyő-

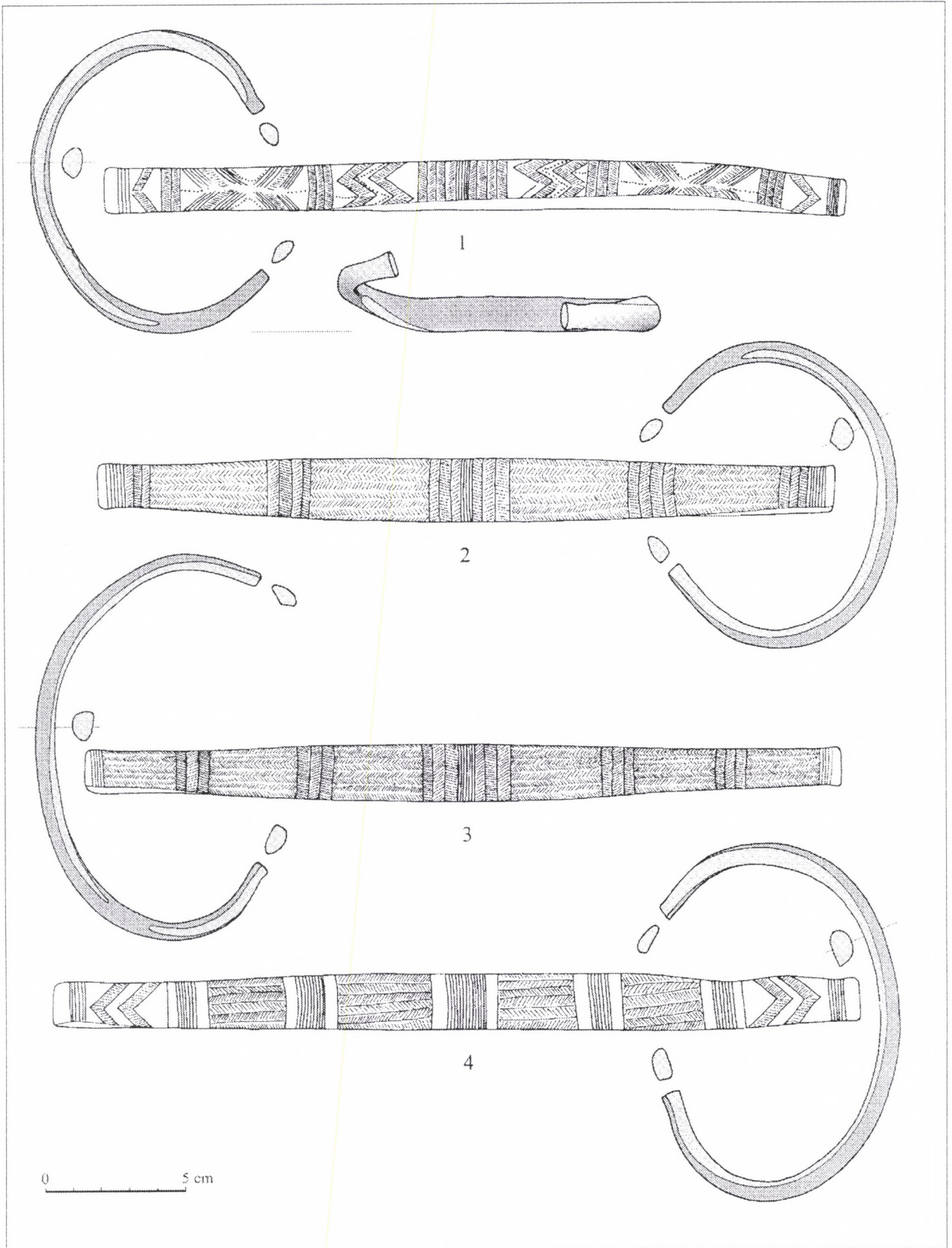
ágszerűen rovátkolt közül keresztirányú vonalköteg látható. A fennmaradó részt ritkábban elhelyezkedő ferde, függőleges, fekvő ék alakú hármas vonalkötegek borítják, melyeket mindkét oldalukon fésűszerű rovátkolás kísér (4. kép 1). Átm.: 9,9 cm, sz.: 1,1 cm, h: 23,6 cm, t: 105 g

95.4.8: Tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, pecsétlős végű bronz karika. Nyújtott ovális formájú, végei egy vonalban végződnek. Felülete – különösen a karika egyik végén – erősen kopott, belső oldalán kevés harántirányú repedezettség látszik. Csupán egyik oldalán fut körbe a mintázatot is eltüntető vágott sík. Egyik szélén korrózió, vagy öntés hiba eredményeként keletkezett lyuk látható. Külső felületét függőleges, 3-4-3/3-4-3-s rendszerben elhelyezkedő, fenyőágszerűen rovátkolt közül vonalkötegek tagolják 4 kisebb mezőre, melyeket vízszintesen futó fekvő, fenyőág-minta-dísz borít. A két pecsétlőszerűen megvastagodó véget és a karika közepét egy-egy függőleges vonalkötéggel hangsúlyozta ki készítője (3. kép 2). Átm.: 11,1 cm, sz.: 1,1 cm, h: 26,2 cm, t: 123,4 g

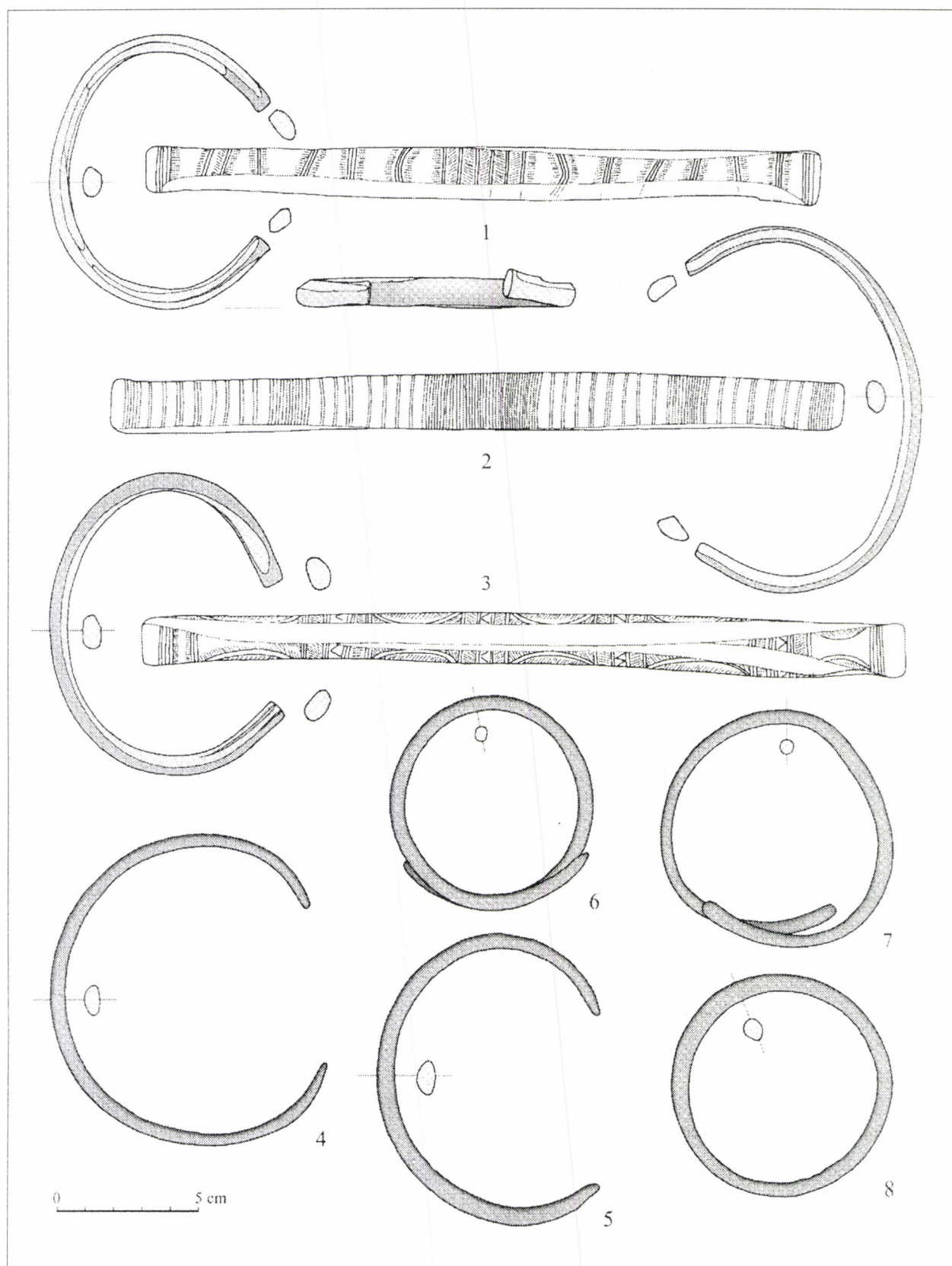
95.4.9: Tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, pecsétlős végű bronz karika. Erősen nyújtott, asszimmetrikusan ovális, hosszú példány, egyik szarát erőteljesen kihajlították. Felülete erősen kopott, belső oldalán nem látszik harántirányú repedezettség. Csupán egyik élén fut körbe két, a mintázatot is eltüntető vágott sík. Mintázata csaknem megegyezik az előzőével. A különbség csupán annyi, hogy hosszabb tárgy lévén a 3-3-3/3-3-3-s elrendezésű vonalkötegek nem 4, hanem 6 mezőre osztják a felületet, melynek kitöltése a már ismert fekvő fenyőágmintás rovátkolással történt (3. kép 3). Átm.: 13,8 cm, sz.: 1,2 cm, h: 26,8 cm, t: 117,9 g

95.4.10: Tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, enyhén pecsétlős végű, igen vaskos bronz karika. Nyújtott ovális alakú, végei egy vonalban helyezkednek el. Egyik íve megnyúlt erőteljesebben kanyarodik, rajta talán fel függesztésre utaló kopásnyom. Felülete erősen kopott, lyukacsos, belső oldalán nem látszik haránt irányú repedezettség. Csupán egyik élén fut körbe egy, a mintázatot is eltüntető vágott sík. Az erős kopottság miatt felületi díszítése csak feltételeken, a többi példány díszítésrendszerének ismeretében rekonstruálható. Eszerint felületét 5 függőleges vonalköteg és azt két oldalról kísérő díszítetlen közül szalagok 6 mezőre osztják. A két szélső mezőt két, rovátkolással kitöltött közül fekvő ék alakú köteg, a két középsőt és legbelső vízszintes, fekvő fenyőágmotívumból felépülő sávok díszítik. A karika két szélét szintén vonalkötegek zárják le (3. kép 4). Átm.: 12,9 cm, sz.: 1,3 cm, h: 28,6 cm, t: 143,7 g

95.4.11: Tömör, D-keresztmetszetű, nyitott, enyhén pecsétlős végű bronz karika. Kissé ovális, asszimmetrikus formájú, szűk nyílású. Felülete erősen kopott, belső oldalán nem látszik harántirányú repedezettség. Egyik élén két, másikon egy igen széles, a külső díszített felületre felfutó, azt csaknem teljesen eltüntető vágott sík látszik. Ebből kifolyólag csak rekonstruálni lehet az eredeti díszítésrendszert. Eszerint felületét 4 db, négy keresztirányú vonalkötégből álló egység osztja 5 mezőre. A két szélső köteg között ferde rovátkolással, a középsőt cikk-cakk motívummal díszíteték. A köztes mezőket két, a karika két éléről induló és oda érkező félkör alakú vonalköteg kíséri, melyek mindkét oldalát ferde rovátkolások díszítik. Díszítése egyedülálló módon asszimmetrikus, ugyanis míg egyik végét két füg-

3. kép 1–4: a leletgyűttes karikái
Abb. 3 1–4: Ringe des Fundkomplexes

4. kép 1–8: a leletegyüttes karikái
Abb. 4 1–8: Ringe des Fundkomplexes

göleges, rovátkolt közül vonalcsoporthoz álló traktus zárja le, a másikon a már említett girlandszerű szakaszt lezáró egyszerű vonalköteggel ér véget (4. kép 3). Átm.: 10,8 cm, sz.: 1,25 cm, h: 26,8 cm, t: 127,6 g

95.4.12: 2 db tömör, lapos D-keresztmetszetű, nyitott, elkeskenyedő végű bronz karika. Felületük erősen kopott, erodálódott, díszítetlenek (4. kép 4-5). Átm.: 10,5 cm, 11,1 cm; sz.: 1,1 cm, t: 78,3, ill. 70,7 g

95.4.13: 2 db vastag bronzhuzalból készült kör alakú karika, egymásba hajló végekkel. Keresztmetszetük lekerekített sarkú négyzet alakú. Egyik példánynak, mely torzult és nyitottabb, hegyes vége valószínűleg letört. Ez utóbbi darab erősebben korrodált (4. kép 6-7). Átm.: 7,6 cm, 8,3 cm, t: 57,8, ill. 48,3 g

95.4.14: Nagyolt, lapított kör keresztmetszetű, elkeskenyedő végű, zárt bronz karika. Erős korróziója miatt a keresztmetszet vastagsága egyenetlen (4. kép 8). Átm.: 7,9 cm, t: 43,2 g

Motívumrendszerek

A bemutatott karikák külső felületén négy különböző szisztéma szerint felépülő díszítőrendszert különböztethetünk meg.

A leggyakrabban előforduló típus a meghatározott rendszerbe helyezett függőleges, egymással szembe forduló ék-, cikk-cakk vonalkötegekből és igen egyedi jegynek számító pontsorokból álló igen bonyolult felépítésű szerkezet (1. kép 1-5, 2. kép 1-5, 3. kép 1). Pontsort nélkülöző változata már a HA-ra keltezhető Špálnaca-i leletben is megtalálható (PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, Pl. 209, 5a). A HB1 időszakból igen sok pontsor nélküli párhuzama ismert, bár egyes daraboknál az ékek a két belső mezőt díszítik, a két külsőn sok esetben keskenyebb ékek, vagy cikk-cakk motívum látható (Rohod IV.: MOZSOLICS 2000, Taf. 83, 1; Jobaháza: MOZSOLICS 2000, Taf. 41, 11; Egyek: MOZSOLICS 2000, Taf. 28, 5-6; stb.). Vannak, ahol tárgyainknak megfelelően ezen elemek a széleken találhatók, és belül helyezkednek el a cikk-cakk motívumok (Sălard: PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, Pl. 317, 11a). Közel hasonló felépítésű motívumszerkezetben is találhatók pontsorok (Mezőkövesd környéke: MOZSOLICS 2000, Taf. 54, 4-5; Szentés-Nagyhegy: MOZSOLICS 2000, Taf. 94, 10-12; Tiszaszentimre: KEMENCZEI 1984, Abb. 30, 1, 6.), de csaknem pontos párhuzama Linzből ismert (MÜLLER-KARPE 1959, Taf. 139, 2.). Kemenczei T. néhány leletben velük együtt előforduló korábbra keltezhető, kerek és rombuszátmetszetű karikák alapján ezt a rendszerű mintázatot a IV. horizont korai típusának tartja (KEMENCZEI 1996, 79; KEMENCZEI 1996a, 79).

Az egyik leghosszabb ideig használatban lévő típust képviseli az ún. „rojtmintás” díszítés („Frasenbündelverzierung”), melyet függőleges, jobbra-, balra dőlő, ék alakú, vagy ívelt vonalkötegeket kísérő

rovátkolás alkot (4. kép 1). Szintén előfordul a HA1-korú Špálnaca-i leletben (PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, Pl. 206, 4, 6, 8), de az előző motívumrendszerhez hasonlóan a HB1 időszakban válik gyakorivá (Balmazújváros, Dévaványa, Jobaháza, Mezőkövesd, Rohod, stb.: MOZSOLICS 2000, Taf. 4, 23, Taf. 25, 23, Taf. 41, 10, Taf. 54, 3, Taf. 83, 6-8; Velem: MISKE 1907, XXXV. T. 3, 6; Brezno: NOVOTNÁ 1970, Taf. XLVIII.). A rojtmintás vonalkötegek igen gyakori elemei más díszítőrendszereknek is.

Egyedi, ritkán előforduló mintázat a fekvő ék- és fenyőág mintasorok, és azokat megszakító vonalkötegek alkotta ornamentika (3. kép 2-4), melyek közeli párhuzama a Felvidékről (Viničky: NOVOTNÁ 1970, Taf. XXXVIII.) és Jobaházáról (KEMENCZEI 1996a, Abb. 4, 10.) ismert.

Az egyik legegyszerűbb felépítésű díszítményrendszer a függőleges vonalkötegekből álló minta (4. kép 2), melynek pontos párhuzamát nem ismerjük. A velemi leletben a sűrűbb vonalkötegek közötti részt összefüggő fenyőágmintával díszítették (MISKE 1907, XXXV. 2).

Elég ritkán jelentkező motívumelem a díszítendő felület szélét kísérő ívelt vonalpárok, melyeket függőleges vonalkötegek szakítanak meg (4. kép 3). Hasonló darabok ismertek a II. velemi kincsből (MOZSOLICS 2000, Taf. 115, 5, 6), ahol az egyik darabon még az elválasztó kötegek cikk-cakk és rovátkolt közei is hasonlóak bemutatott példányunkhoz.⁵

A fentebb tárgyalt 5 motívumrendszer tehát az említett párhuzamok, valamint néhány depóban való együttes előfordulásuk alapján nagyjából egy időben voltak használatban; a típusok közötti esetleges időrendi különbséget egyelőre nem lehet bizonyítani.

Értékelés, kronológia

A leletanyag túlnyomó többségét (17 db) a C-alakú, nyitott, enyhén pecséltős végű, vastag, tömör, D-, vagy asszimmetrikusan ovális keresztmetszetű bronzkarikák alkotják.

E formakörbe tartozó darabok már a Reinecke BD periódus idején feltűnnek ÉK-Magyarországon (Kurtyán: HELLEBRANDT 1996, Abb. 9, 1-4 stb.), nagyobb számban azonban a HA1-2 periódus idején jelennek meg urnamezős és lausitzi területeken. A Dunántúlon több példánya található a kurdi horizont kincs- és raktárleleteiben, pl. Márokon, Simonfán, (MOZSOLICS 1985, Taf. 92, 1, Taf. 123, 8), de hasonlóképp előfordulnak Horvátország hasonló korú leletegyütteseiben (Gunja, Markušica, Veliko Nabdre, stb.: VINSKI-GASPARINI 1973, Tab. 26, 3-4; Tab. 30c, 1-3, d, 5; Tab. 44, 23) és az erdélyi területek HA1-re datálható raktárleleteiben (Cincu, Špálnaca, stb.: PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, Pl. 131, 6-7,

Pl. 206, 1–13, Pl. 209, 3, 5). Amiben különböznek a cikkben tárgyalt karikáktól, az a felületükön látható ornamentika. Bár gyakorlatilag az összes, a bemutatott bronzokon is meglévő ornamentális elem (fenyőág, rojtminta, vonalkötegek, cikk-cakk motívum) megtalálható rajtuk, ám az elemek előfordulási aránya, a belőlük felépülő mintarendszerek mások. Motívum-repertoárjuk kedvelt eleme az egymással érintkező, rovátkolással kísért girlandszerű vonalkötegek, melyek később teljesen hiányoznak.

E formai jegyekkel bíró bronztárgyak használata a HB periódusban is folytatódik, a külső felületükön látható ornamentika azonban kisebb változáson megy át, mely a részletek különbözősége mellett leginkább a motívumrendszer erőteljes függőleges tagoltságában nyilvánul meg. Tárgyalt darabjainkhoz hasonló jellegzetes, jó korhatározó jelleggel bíró ornamentális rendszerű szériák gyakori elemei a Hajdúböszörmény-Rohod-Szentes horizont (HB1) kincs- és raktárleleteinek, de az észak-alpi területektől egészen Erdélyig előfordulnak. A Kelet-magyarországi 3. fázisba (HB1) tartozó kincsleletek igen gyakori alkotóeleme (Kyjatic-e-kultúra: Bükkaranyos: KEMENCZEI 1984, Taf. CXXI. 1–12. stb.; Gáva-kultúra: Rohod, Egyek-Kendertag, Szentes-Donátvár, stb.: KEMENCZEI 1984, Taf. CCXVIIa, 10; KEMENCZEI 1996a, Abb. 13, 3–4; Abb. 14b, 3–4.), a Dunántúlról azonban alig ismerünk néhány példányt (Jobaháza, Sárbogárd: KEMENCZEI 1996a, Abb. 4, 6–11, Abb. 5, 1–7; Abb. 9, 1–2).

A környező területek leletanyaga is számos párhuzamot szolgáltat tárgyainkhoz. Horvátországból a HB1-re keltezhető Kapelna-i, 10 db karikából álló depót kell megemlítenünk, de hasonló darabok ismertek Ivanec Bistranski-ból is (VINSKI-GASPARINI 1973, Taf. 111, 5–14; Taf. 113, 19–21.) és a hasonló korú erdélyi anyagban is megjelenik (Săuceni, Sălard, Sig: PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, pl. 315, 22a; Pl. 317, 10–11; Pl. 320, 7–8.). A mai Szlovákia területéről a Brezno-nál előkerült 16 db, rokon díszítéssel ellátott tárgyból álló lelet (NOVOTNÁ 1970, 66, Taf. XLVIII), morva területekről a Kuřim-i, Žárovice-i stb. depók hozhatók velük párhuzamba (ŘIHOVSKÝ 1989, Taf. 73, 1–10; Taf. 75, 1–10), melyeket szintén a HB1-re keltezhetünk. Alsó-Ausztriából Lenzing-i és Linz-Freinberg-i karikákat említhetjük, utóbbi lelőhelyről a már szóba került igen közeli analógiával (ERBACH 1986, Taf. 42b, 1–4, Taf. 43, 1–12; Taf. 57, 19–21, Taf. 58, 5, 7, 10).

Az ezt követő Románd- és Bükkszentlászló-horizont (HB2–3, ill. HB3) időszakában az Alföldön már csak díszítetlen példányai ismertek (KEMENCZEI 1984, 54, 82–83; KŐSZEGI 1988, 43, 52), a Dunán-

túl azonban még megjelenik néhány tárgyon a korábbi motívumszerkezet (Velem II., Románd). Ekkorra azonban már eltűnnek a használatból a fenyőágmintát tartalmazó mintaelemek, és a már meglévők közül a rojtosszélű ferde, egyenes, és ék alakú vonalkötegekből felépülő új motívumstruktúra alakul ki (Celldömölk II. kincs: KEMENCZEI 1996, 101). Előfordulnak még – bár igen kis számban – a díszítetlen darabok mellett a HB3-ra keltezhető Cigelnik, Kamena Gorica, valamint a HC elejére datálható Šaregrad-i kincsleletben is (VINSKI-GASPARINI 1973, Taf. 126a, 3, b, 13; Taf. 131, 17.).

Az egymást fedő végű, kerek átmetszetű, és kisebb zárt karikák a HA-B periódusra jellemzők, nem bírnak közelebbi korhatározó jelleggel. Már a Kurdi horizontból ismerünk ilyen bronz karikákat nagyobb számban tartalmazó leleteket (Fonyód-Várhegy, Lesencistvánd-Újtemető, Máriakéménd: KŐSZEGI 1988, 43; Kisdorog, Szakály: OSZVALD-SZABÓ 1996), de a HB időszakra datálható bronzdepókban is gyakran megtalálhatók (Szentes-Nagyhegy, Hejőszalonta, Jobaháza stb.: MOZSOLICS 2000, Taf. 94, 4–5, 8–9; Taf. 40, 4–5; Taf. 41, 8–9).

A fentebb írt jellemzők alapján tehát gyártási idejüket nem annyira a forma, hanem a rajtuk megjelenő motívumrendszer jellegzetességei alapján lehet meghatározni, így az egyéb korhatározó tárgyak hiányában a leletegyüttest a HaB1, esetleg B2 időszakra keltezhetjük.

Funkció

A hasonló darabokat a szakirodalomban formai jellegzetességei alapján gyakran láb-, vagy karperec-ként említik, annak ellenére, hogy viseletre utaló helyzetben eddig nem kerültek elő, sőt sírmelléklet-ként is igen ritkák (Pl.: Klentnice, 53. sír: ŘIHOVSKÝ 1965, Taf. XIII. b). Ezzel szemben igen nagy számban találkozunk velük kincs-, ill. raktárleletekben, melyek sokszor egész széria hasonló karikát tartalmaznak. A viseletre vonatkozó elképzeléseknek ellentmond a több ízben a mintázatot is eltüntető síkok kialakítása, ami által erősen csökken a tárgyak esztétikai értéke.

Értékmérő szerepük már a kurtyáni lelet kapcsán felmerül (HELLEBRANDT 1996, 187), melyet Szabó Géza több HA-kori karikalelet kapcsán meggyőzően bizonyított. Emellett e tárgyak által eléghették ki a nagyobb, kereskedelmi kapcsolatokkal rendelkező bronzműves központok a kisebb vidéki ötvösműhelyek, mesterek nyersanyagigényét. E kibocsátó központok tárgyakkal való összekapcsolásában nagy jelentősége lehet a tárgyakon látható ornamentális szerkezeteknek (OSZVALD-SZABÓ 1996, 100; SZABÓ 1996, 268).

E bonyolult rendszerű, ám világos, ismétlődő egységekre bontható korszakspecifikus ornamentika tehát műhelyeket, mesterjegyeket, e motívumstruktúrák nagyobb régiókban (esetünkben a Közép-Duna-vidék, Kárpát-medence területén) való elterjedése e műhelytermékek helyi felvevő piacát jelezhetik.

A bemutatott leletegyüttes áttanulmányozása során a díszítés- és külső megjelenésbeli szempontok alapján több csoportot lehet elkülöníteni. A rövidebb, sötétebb színű, belső oldalán harántirányú repedezettségeket mutató, egységes ornamentikával díszített példányok (1. kép 1–5, 2. kép 1–5, 3. kép 1) különböznek a nyújtottabb, világosabb színű, sima belső oldalú, más díszítőrendszert alkalmazó daraboktól (3.

kép 2–4 stb.). E markáns különbségek alapján a tárgyakkal kapcsolatban legalább két mestert, esetleg műhelyt feltételezhetünk, de elképzelhető, hogy ez gyártási idejükben kimutató kisebb különbségekkel is magyarázható. A különböző szerkezetű motívumrendszerek tér- és időbeli jellegzetességeinek precíz meghatározásához azonban a jelenleg ismert összes karika részletes analizisére lenne szükség, melynek elvégzése meghaladná jelenlegi munkánk kereteit.

Bemutatott leletegyüttesünk minden valószínűség szerint kereskedelmi depónak, vagy egy helyi ötvös nyersanyagkészletének része lehetett, egyben a dunai kereskedelmi útvonalnak a korszakban betöltött kiemelt szerepéről árulkodik.

Jegyzetek

- 1 A leletért kiszálló Gróh Dániel (Visegrád, Mátyás Király Múzeum) szóbeli közlése.
- 2 Az ugyanolyan módon díszített darabok egy leltári szám alá kerültek, melyeket betűjelek különböztetnek meg. Az anyagot V. Vadász Éva leltározta, akinek köszönöm a feldolgozáshoz való hozzájárulását.
- 3 A rajzos táblák Kardos Árpád és Cserne Lászlóné munkáját dicsérik. A rajzok elkészítését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma támogatta.
- 4 A vizsgálatok eredményeiről és a tárgyakhoz kapcsolódó technikai jellegű kérdésekről a cikkhez kapcsolódó függelék tudósít.
- 5 Tárgyalt bronzainknak a velemiakkal való kapcsolatát jelzi még, hogy a Szabó Géza által végzett vizsgálatok a két lelőhely egy-egy karikájának azonos anyagösszetételét mutatta ki (SZABÓ 1999, 336–337).

IRODALOM

ERBACH 1986	M. ERBACH, <i>Die spätbronze- und urnenfelderzeitlichen Funde aus Linz und Oberösterreich</i> . Linzer Archaeologische Forschungen 15 (1986)
HELLEBRANDT 1996	M. HELLEBRANDT, <i>Der Bronzefund von Kurtyán</i> . In: <i>Studien zur Metallindustrie im Karpatenbecken und den benachbarten Regionen</i> . Budapest 1996, 183–205.
KEMENCZEI 1984	T. KEMENCZEI, <i>Die Spätbronzezeit Nordostungarns</i> . ArchHung LI, Budapest, 1984.
KEMENCZEI 1996	T. KEMENCZEI, <i>Zur Übergang von der Bronze- zur Eisenzeit in NW-Transdanubien</i> . FolArch 45 (1996) 91–131.
KEMENCZEI 1996a	T. KEMENCZEI, <i>Angaben zur Frage der Endbronzezeitlichen Hortfundstufen im Donau-Theißgebiet</i> . ComArchHung 1996, 53–92.
KŐSZEGI 1988	F. KŐSZEGI, <i>A Dunántúl története a későbronzkorban</i> . BTM Műhely 1. Budapest, 1988.
MISKE 1907	K. MISKE, <i>A Velem Szt. vidi őstelep</i> . Wien, 1907.
MOZSOLICS 1985	A. MOZSOLICS, <i>Bronzefunde aus Ungarn</i> . Budapest 1985.
MOZSOLICS 2000	A. MOZSOLICS, <i>Bronzefunde aus Ungarn. Depotfunde Hajdúböszörmény, Románd, und Bükkzentlászló</i> . Prähistorische Archäologie in Südosteuropa 17 (2000)
H. MÜLLER-KARPE 1959	H. MÜLLER-KARPE, <i>Beiträge zur Chronologie der Urnenfelderzeit nördlich und südlich der Alpen</i> . Berlin 1959.
NOVOTNÁ 1970	M. NOVOTNÁ, <i>Die Bronzehortfunde in der Slowakei</i> . Bratislava 1970.
OSZVALD—SZABÓ 1996	F. OSZVALD—G. SZABÓ, <i>Késő bronzkori karikaleletek Kisdorogról és Szakályból</i> . WMMÉ XIX (1996) 89–113.

- PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977 M. PETRESCU-DÎMBOVIȚA, *Depozitele de bronzuri din România*. București 1977.
- ŘIHOVSKÝ 1965 J. ŘIHOVSKÝ, *Das Urnengräberfeld von Klentnice*. FAPr 8 (1965)
- ŘIHOVSKÝ 1989 J. ŘIHOVSKÝ, *Die Sichel in Mähren*. PBF XVIII.3. München 1989.
- SZABÓ 1996 G. SZABÓ, *Az urnamezős kultúra fémművészete a régészeti kísérletek tükrében*. PáMÉ 6 (1996) 265–276.
- SZABÓ 1999 G. SZABÓ, *Adatok a velemi késő bronzkori ónbronozok archaeometallurgiai vizsgálatához*. Savaria 24/3 (1998–1999) 1999, 329–357.
- VINSKI-GASPARINI 1973 K. VINSKI-GASPARINI, *Kultúra polja sa žarama u severnoj Hrvatskoj*. Zadar 1973.

SPÄTBRONZEZEITLICHER RINGFUND AUS DER DONAU

Auszug

In einem Schotterdepot an der Donau kam der in dem Artikel behandelte Fund von 22 Bronzeringen ans Licht.

17 St. sind massive, offene Ringe mit Petschaft-Enden und D- oder unregelmäßig ovalem Querschnitt, auf denen außen eine Zierornamentik mit kompliziertem System zu sehen ist. Aufgrund ihrer formalen Charakteristiken sind sie für die Periode BD-HB bezeichnend, ihr Motivschatz datiert sie aber in die Periode HB1 (Hajdúböszörmény-Rohod-Szentes-Horizont). Dieser ist eine sehr häufige Komponente der ostungarischen Schatzfunde (Bükkaranyos, Rohod, Egyek-Kendertag, Szentes-Donátvár usw.: KEMENCZEI 1984, Taf. CXXI, 1–12; Taf. CCXVIIa, 10; KEMENCZEI 1996a, Abb. 13, 3–4; Abb. 14b, 3–5), aus Transdanubien kennen wir aber nur einzelne Exemplare (Jobaháza, Sárbogárd: KEMENCZEI 1996a, Abb. 4, 6–11, Abb. 5, 1–7; Abb. 9, 1–2). In dieser Periode tauchen sie auch oft in anderen Gebieten des Karpatenbeckens auf (Kroatien: Kapelna, Ivanec Bistranski: VINSKI-GASPARINI 1973, Taf. 111, 5–14; Taf. 113, 19–21; Rumänien: Säuceni, Sălard, Sig: PETRESCU-DÎMBOVIȚA 1977, Pl. 315, 22a; Pl. 317, 10–11; Pl. 320, 7–8; Slowakei: Brezno: NOVOTNÁ 1970, 66, Taf. XLVIII). Des weiteren finden sie sich in mährischen Gebieten (Depots von Kuřim, Žárovice usw.: ŘIHOVSKÝ 1989, Taf. 73, 1–10; Taf. 75, 1–10) und auch in Niederösterreich (Lenzing, Linz-Freinberg: ERBACH 1986, Taf. 42b, 1–4, Taf. 43, 1–12; Taf. 57, 19–21; Taf. 58, 5, 7, 10).

In der Periode des nun folgenden Románd- und Bükkszentlászló-Horizonts (HB2–3 bzw. HB3) sind

aus der Tiefebene nur noch ihre unverzierten Exemplare bekannt (KEMENCZEI 1984, 54, 82–83; KŐSZEGI 1988, 43, 52), in Transdanubien werden diese Ringe damals schon nach anderer Motivstruktur verziert (Celldömölk Schatz II: KEMENCZEI 1996, 101).

Vier von den fünf weiteren Ringen sind dünner, offen und unverziert und einer geschlossen – allgemeine Komponenten der Schatz- und Depotfunde der Zeit HA-B.

Der Gebrauch dieser Ringe als Arm- oder Fußring ist nicht wahrscheinlich, da sie als Grabbeigaben kaum bekannt sind und die in mehreren Fällen auch die Musterung verschwinden lassenden Flächen den ästhetischen Wert der Stücke stark beeinträchtigen.

Sie können eine Wertmeßfunktion gehabt haben, und außerdem befriedigten die größeren Bronzekunstzentren durch sie den Rohstoffbedarf der Goldschmiedewerkstätten auf dem Lande (OSZVALD-SZABÓ 1996, 100; SZABÓ 1996, 268). Das komplizierte Ornamentiksystem auf ihnen kann die sie ausgebenden Werkstätten und Meister, ihre Verbreitung dagegen den Aufnahmemarkt dieser Werkstatterzeugnisse bezeichnen.

Durch die Untersuchung der dargestellten Ringe können aufgrund der Unterschiede ihrer Verzierung und ihres Aussehens zumindest zwei Meister erschlossen werden.

Der Fundkomplex war höchstwahrscheinlich ein Handelsdepot oder ein Teil des Rohmaterialbestandes eines lokalen Goldschmiedes und zeugt zugleich von der herausragenden Rolle der Donau als Handelsstrecke in dieser Periode.